

УДК 351: 338.1 (477)

DOI: <https://doi.org/10.31470/2786-6246-2024-7-143-152>**Чечель Анна,**

доктор економічних наук, професор
кафедри публічного управління та
адміністрування Маріупольського
державного університету

Chechel Anna,

Dr. Sc. (Economics), Professor of the
Department of Public Management and
Administration at Mariupol State University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4307-5574>✉ a.chechel@mu.edu.ua**Згара Ірина,**

аспірант кафедри публічного управління
та адміністрування Маріупольського
державного університету

Zgara Iryna,

graduate student of the Department of Public
Management and Administration at Mariupol
State University

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-8645-260X>✉ irenzgara@gmail.com

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДЕРЖАВНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

CURRENT CHALLENGES OF THE GOVERNMENT AGRICULTURAL POLICY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

Анотація. У статті доведена необхідність дослідження розвитку державної аграрної політики України в умовах євроінтеграції. Метою статті є визначення напрямів подальшого розвитку державної аграрної політики України, враховуючи євроінтеграційні виклики та ризики воєнного часу, для відновлення агропромислового комплексу. Інформаційною базою дослідження стали звіти та аналітичні матеріали Комітету Верховної Ради України з питань аграрної та земельної політики, Інституту стратегічних досліджень України, Українського центру економічних та політичних досліджень імені Олександра Розумкова, міжнародної конференції в Лугано, План відновлення України 2022 р. та інші статистичні матеріали. У статті приділено увагу механізмам євроінтеграції України та досягненням в цьому напрямках у 2022–2023 рр. Особливу увагу приділено секторальній інтеграції, а саме результатам євроінтеграційного процесу агропромислового комплексу України. Проаналізовано зміни у структурі агропромислового комплексу під час воєнних дій та визначено напрями держави щодо регулювання цих процесів на рівні держави та регіонів. Також розглянуто План відновлення України з позиції визначення проблем та шляхів їх подолання в агропромисловому секторі економіки для забезпечення подальшого руху до європейського ринку.

У висновках визначено, що пріоритетами нової державної аграрної політики України у процесі відновлення та євроінтеграції стануть: надання прямої фінансової підтримки фермерам шляхом диверсифікації сільськогосподарського виробництва та створення продовольчо-енергетичних систем; стимулювання екологічної та соціальної сталості продовольчих систем в Україні відповідно до Європейського зеленого курсу; розвиток потенціалу інституцій, пов'язаних із забезпеченням кліматично стійкого відновлення; допомога фермерам у розумному використанні коштів, виділених на підготовку до вступу в ЄС з метою інтеграції аграрного сектору України в систему ЄС.

Ключові слова: державна аграрна політика, євроінтеграція, агропромисловий комплекс, сільське господарство, відновлення.

Abstract. *The article proves the necessity of researching the development of the Ukrainian government's agrarian policy in the conditions of European integration. The purpose of the article was to determine the direction of further development of the state agrarian policy of Ukraine, taking into account European integration challenges and wartime risks, for the restoration of the agro-industrial complex. The information base for the writing was the reports and analytical materials of the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on Agrarian and Land Policy, the Institute of Strategic Studies of Ukraine, the Oleksandr Rozumkov Ukrainian Center for Economic and Political Studies, the international conference in Lugano, the Recovery Plan of Ukraine 2022 and other statistical materials. The article pays attention to the mechanisms of European integration of Ukraine and achievements in this direction in 2022-2023. Particular attention is paid to sectoral integration, namely the results of the European integration process of the agro-industrial complex of Ukraine. The changes in the structure of the agro-industrial complex during military operations were analyzed and the directions of the state regarding the regulation of these processes at the level of the state and regions were determined. Also, the Recovery Plan of Ukraine was considered from the standpoint of identifying problems and ways to overcome them in the agro-industrial sector of the economy to ensure further movement towards the European market.*

In the conclusions, it is determined that the priorities of the new government agrarian policy of Ukraine in the process of recovery and European integration will be: providing direct financial support to farmers by diversifying agricultural production and creating food and energy systems; stimulating ecological and social sustainability of food systems in Ukraine by the European Green Course; development of the potential of institutions related to ensuring climate-sustainable recovery; assistance to farmers in the wise use of funds allocated for preparation for EU accession, to integrate the agricultural sector of Ukraine into the EU system.

Keywords: government agrarian policy, European integration, agro-industrial complex, agriculture, recovery.

Постановка проблеми. У 2022 р. розпочався новий етап у євроінтеграційних відносинах для України, яка отримала статус кандидата на вступ до Європейського Союзу (ЄС). Саме цей етап спрямував дії держави на подальшу реалізацію реформ, став стимулом для влади і громадян країни, а також позитивним сигналом для європейських та світових інвесторів. Секторальна інтеграція з ЄС в різних сферах та галузях економіки (енергетичній, економічній, транспортній, митній та цифровій сферах) України досягла певного рівня. Державна аграрна політика України забезпечує продовольчу, у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та створення соціально-економічних умов сільського розвитку. Тому трансформації у пріоритетних напрямках євроінтеграції України є стратегічними завданнями державної політики України та Плану відновлення України до 2032 р.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вчених дослідили питання розвитку агропромислового комплексу (АПК) та ролі держави у цьому процесі у довоєнний період: Божидай І. [1], Дергалюк М. [2], Іванова Г. [3]. Деякі вчені визначили різні механізми державного регулювання агропромислового сектору: Арбузова Т. [4], Медведкова Н. [5], Панасюк В. [4], Петлюк Л. [5], Шатило О. [6], а також Краус К. [7], Краус Н. [7], Курман Т. [8], Манжура О. [7], Орлова Н. [9], Томашук І. [10] зазначали пріоритети євроінтеграції на окремих напрямках аграрної політики України. Питання розвитку державної аграрної політики потребують комплексного підходу у вирішенні завдань євроінтеграції

України та її зобов'язань у реалізації міжнародних та європейських договорів, а також у реалізації Плану відновлення країни.

Мета статті – визначити напрями подальшого розвитку державної аграрної політики України, враховуючи євроінтеграційні виклики та ризики воєнного часу, для відновлення агропромислового комплексу.

Виклад основного матеріалу. АПК – система відносин, яка охоплює сільськогосподарське виробництво, харчову та переробну промисловість. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» (проект 2018 р.) регулює відносини, пов'язані з формуванням і реалізацією державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку, та поширюється на відносини у сфері: сільського, лісового та рибного господарства; харчової та переробної промисловості; сільськогосподарського машинобудування; логістичної інфраструктури (в тому числі мережі складських та елеваторних потужностей); земельних відносин; природних ресурсів та довкілля; підтримки та захисту споживачів; соціально-економічної сфери села та сільського розвитку. Ключовими документами, що визначають програмні засади аграрної політики в Україні, є Національна економічна стратегія на період до 2030 р., Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 р., розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2019 р. № 688-р «Про схвалення Стратегії зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 року», розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 995-р «Про схвалення Концепції розвитку сільських територій», розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р. № 489-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій». В умовах реалізації євроінтеграційної угоди наразі триває адаптація національного законодавства до європейського правового простору, поглиблення інтеграції українського бізнесу до ринків ЄС.

Наразі є активізація партнерства з ЄС в енергетичній сфері з метою відновлення на основі нових технологій української енергетики та поглиблення її інтеграції до європейських мереж. На тактичному і стратегічному порядку денному – підвищення енергоефективності української економіки, подальша реалізація Європейської зеленої угоди, розбудова сектору відновлюваних джерел енергії, створення спільної водневої промисловості тощо. Актуальним завданням є поглиблення партнерства України і ЄС у сфері екології для забезпечення захисту довкілля в Україні та Європі, мінімізації і подолання втрат, завданих екосистемі України під час війни. Важливим залишаються напрями – зміцнення співпраці з ЄС у сфері юстиції і прав людини, фінансів, сільського господарства, освіти, науки та ін. Прогрес на цих напрямках сприяє просуванню України до об'єднаної Європи та наближає нову фазу євроінтеграції [11].

З моменту отримання статусу кандидата на членство в ЄС у червні 2022 р. уряд України намагався оцінити обсяг роботи, необхідної для здобуття цього членства. Україна ініціювала процес селф-скринінгу, результати якого було опубліковано в серпні 2023 р. Оскільки обсяг законодавства ЄС, який необхідно імплементувати, перевищує 3000 актів, навантаження на органи державної влади за цим напрямком зростає [12].

Упродовж 2023 р. діяльність Комітету Верховної Ради України з питань аграрної та земельної політики була спрямована на підготовку законопроектів з питань виконання міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції, впровадження земельної реформи, удосконалення

державної підтримки сільгосптоваровиробників та забезпечення реалізації парламентського контролю за імплементацією законодавства у агропромисловій сфері. Протягом 2023 р. до Комітету надійшло 52 законопроекти, з опрацювання яких Комітет визначений головним, та 75 законопроектів, до яких Комітет має подати свої пропозиції. За поданням Комітету протягом 2023 р. Верховною Радою України було прийнято 7 законів України. Серед них важливі закони щодо реформування земельних відносин, а саме: Закон України від 02.05.2023 р. № 3065-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання вчинення нотаріальних та реєстраційних дій при набутті прав на земельні ділянки» та Закон України від 27.07.2023 р. № 3272-XI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення державної власності».

Крім того, у першому читанні за основу прийнято 7 законопроектів, з них три євроінтеграційних галузевих законопроекти, щодо яких Комітетом здійснюється підготовка до другого читання, а саме: «Про державне регулювання сфери захисту рослин» (реєстр. №8340); «Про об'єднання сільськогосподарських товаровиробників» (реєстр. №8149); «Про виноград та продукти виноградарства» (реєстр. №9139). Також за основу ухвалено проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо державної підтримки сільського господарства та експорту агропродукції під час воєнного стану (реєстр. №8025 від 13.09.2022 р.), який має на меті запровадження спеціальних механізмів державної підтримки сільгоспвиробників, страхувальників та виробників техніки для максимально оперативного переналаштування аграрної галузі для роботи у воєнних умовах. Крім того, Комітет проводив активну міжнародну діяльність. Так, було проведено онлайн та офлайн зустрічі з Комітетом з питань сільського господарства та сільського розвитку (AGRI) Європейського парламенту та онлайн зустрічі з профільними комітетами парламентів європейських країн (Словацької Республіки, Республіки Португалія, Королівства Нідерландів, Республіки Молдова, Румунії, Республіки Польща, Республіки Литва) [13].

Перед органами державної влади в процесі європейської інтеграції постають спільні виклики, такі як брак секторальної експертизи і недостатність ресурсів, зокрема фінансування кадрів. Ефективна координація та співпраця між різними державними органами (наприклад, міжвідомча, між парламентом та урядом, міністерствами й іншими державними службами та відомствами) мають вирішальне значення для безперервного процесу інтеграції. Виклики також виникають через відсутність політичної волі та необхідність більшої прозорості у визначенні пріоритетів щодо євроінтеграційних законопроектів.

Зобов'язаннями ЄС щодо секторальної інтеграції України, де зазначені конкретні сектори, щодо яких в Угоді про асоціацію (УА) передбачено прийняття додаткових рішень ЄС щодо інтеграції України, та терміни виконання Україною відповідних зобов'язань (15 секторів та галузей економіки) відображено в табл. 1 (на основі [14]). Прийняття цих рішень має призвести до того, що в цих секторах український бізнес не потребуватиме додаткових дозволів, сертифікатів або ліцензій для діяльності на ринку ЄС. Ухвалені рішення ЄС про інтеграцію України до різних секторів спільного ринку ЄС є найкращими індикаторами (KPI) виконання економічної частини УА. У лютому 2023 р. Європейська комісія опублікувала Аналітичний звіт стосовно узгодження законодавства України з нормативно-правовою базою ЄС. У ньому наголошено, що Україна продемонструвала високий рівень готовності лише у чотирьох розділах:

енергетика, митний союз, зовнішні відносини та зовнішня, безпекова та оборонна політика. Натомість у семи секторах Україна перебуває на ранній стадії підготовки або практично не готова. Зокрема, йдеться про фінансовий контроль, вільне переміщення працівників, право інтелектуальної власності, соціальна політика і зайнятість, довкілля та зміна клімату, сільське господарство та розвиток сільських територій, рибальство та фінансові й бюджетні положення. В інших секторах рівень готовності коливається від «помірного» до «деякого рівня підготовки». Слід зазначити, що у звіті не було надано оцінки готовності України за розділом «Судова система та основоположні права», який вважається одним із найважливішим у переговорах про приєднання [15].

Таблиця 1

Проекти агропромислового комплексу України, які реалізуються в рамках євроінтеграції

Назва проєкту	Тривалість	Бенефіціари	Донори	Організація, яка виконує проєкт
Інституційна та політична реформа для малих фермерських господарств	01.07.2021 - 28.02.2025	Міністерство аграрної політики та продовольства, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів	ЄС	NIRAS, Німецьке товариство міжнародного співробітництва (GIZ) ГмБХ
ІТС АГРОБІЗНЕС МАЛІ ТА СЕРЕДНІ ПІДПРИЄМСТВА	2021-2024	ІТС, українські агропідприємства	Sida	ІТС
Ініціатива зі стійкості сільського господарства - Ukraine (AGRI-Ukraine)	15.11.2019 – 13.11.2026		USAID	Chemonics International Inc.
Вдосконалення законодавства, контролю та обізнаності у сфері безпеки харчових продуктів, здоров'я та благополуччя тварин в Україні	01.09.2019 - 01.05.2024	Міністерство економіки України, Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів	ЄС	Інститут якості S.A. Unipersonal (Іспанія)
Наближення національного законодавства України у сферах державного нагляду (контролю) ГМО у відкритих системах, захист різноманіття рослин, насінництва та розсадництва відповідно до норм та стандартів ЄС	01.04.2021 – 31.12.2022	Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів	ЄС	Державна служба захисту рослин Латвійської Республіки (Латвія), Польська державна служба здоров'я рослин та насінневої інспекції (SPHISI, PIORIN), Польський науково-дослідний центр з випробування сортів (COBORU), Нідерландська інспекційна служба з питань садівництва

Позитивним аспектом Плану відновлення України, який був представлений в 2022 р. на конференції в Лугано, є те, що він представляє собою потенційну синергію на шляху до інтеграції в ЄС. У Плані належним чином висвітлені завдання щодо інтеграції в ЄС, синхронізацію українського законодавства із Копенгагенськими критеріями та забезпечення взаємного доступу до ринків. Післявоєнна відбудова розглядається як інструмент досягнення відповідності України правилам та стандартам ЄС. У плані відновлення представлена національна програма 8, яка стосується планів держави щодо розвитку секторів з доданою вартістю, і сільське господарство належить до таких секторів (табл. 2)

Таблиця 2

Національна програма 8. Україна може нарощувати додану вартість у конкурентних секторах

Сектор	Конкурентоспроможність України	Проблеми та обмеження	Ключові проєкти, передбачені у Національній програмі	Капітальні витрати, млрд. дол. США
Сільське господарство	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Великі земельні ресурси; ▪ Конкурентоспроможність, лідер з експорту сільськогосподарських культур та деяких інших продуктів. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Низький рівень переробки; ▪ Низька додана вартість; ▪ Висока залежність від габаритного імпорту. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Збільшення частки переробки, особливо в кукурудзі (крохмаль, сироп), пшениці (борошно), соняшниковій олії (спеціальні масла), сої (лецитин, білок), тощо; ▪ Розвиток секторів з високою доданою вартістю (наприклад, ягідництво, садівництво, виробництво молока та м'яса); ▪ - Розвиток іригаційної системи для підвищення продуктивності. 	-37

Помітним недоліком Національного плану відновлення є дублювання і недостатня узгодженість між різними програмами. Вибір пріоритетних галузей у рамках цих програм носить застарілий характер і спирається на поточні бізнес-інтереси. Уряд оцінює потреби у фінансуванні розвитку пріоритетних галузей промисловості та сільського господарства в 50 млрд. дол. США. Проте в плані не вказано джерела їх фінансування, форми надходження капіталу, ні навіть повний спектр інструментів для досягнення цілей [16].

Фахівці та профільні підприємці окреслюють значний перелік ризиків та труднощів сектору в умовах військових дій на території України. Велика частка земель знаходиться під окупацією, постійно потрапляють під обстріли або потребують обстеження та розмінування, що унеможлиблює їх використання. Спостерігається падіння обсягів внесення необхідних добрив і спеціалізованих засобів для захисту рослин, що негативно впливає на показники врожайності та порушує якість землі. На місцевостях, що постраждали від бойових дій, зазнали руйнацій різні угіддя сфери сільського господарства, які потребують значних інвестицій та реконструкції для повернення можливості їх використання. Воєнні дії також призвели до забруднення землі, призначеної для продукції харчового сегменту. Приблизно третина земельного фонду України знаходиться в зоні ризику. Проблемним сектором є також забезпечення підприємств необхідною технікою, спостерігається зниження продажів спеціалізованих машин, що викликано різними факторами, в тому числі знищенням техніки та її викраданням.

Не менш суттєвий вплив на галузь має припинення діяльності частки виробників або масштабна зміна їх діяльності, що обумовлено значними фінансовими та економічними збитками. Через бойові дії частина кваліфікованих фахівців та власників бізнесу припинили свою діяльність або взагалі були вимушені мігрувати. За даними ООН, їх кількість складає близько 150 тис. осіб. Виробники сезонної продукції, які формували доходи та зайнятість населення сіл, також зазнали значних втрат.

Важливими проблемами залишається знищення частки необхідних для обробки та зберігання сировини об'єктів інфраструктури, наявність перешкод при роботі з зовнішніми ринками. З іншого боку, треба зазначити, що АПК України впорався зі складними умовами і продемонстрував позитивні тенденції розвитку та стійкі економічні показники.

Згідно даних Міністерства АПК за 2022 р. зібрано більше ніж 67 млн. т врожаю. Україна продовжує забезпечувати продовольчу безпеку світу. Після підписання зернової угоди тільки за серпень 2022 р. було відправлено 68 суден, які виконали доставку 1,72 млн. т продукції АПК України в 18 країн. Весь обсяг поставок з використанням різних логістичних шляхів склав приблизно 5 млн. т продукції за серпень. Протягом 11 місяців 2022 р. виконано експорт 50,9 млн. т продуктів агропромислового комплексу України та продуктів харчової сфери. Загальна сума поставок склала 21,1 млрд. дол. США [17].

Через фізичне знищення аграрних підприємств в зоні ведення бойових дій потенційно очікується втрата до 30% поголів'я тварин. Окрім того, існують виклики, які не були подолані до початку війни: складність підключення до інженерних мереж, захисні бар'єри при входженні аграрної продукції на ринки інших країн (у тому числі наявність квот ЄС), незавершена адаптація законодавства у сфері безпечності, ветеринарного та фітосанітарного контролю до норм ЄС, проблеми з блокуванням податкових накладних, невідповідність потужностей по перевалці і доставці сільськогосподарської продукції зростаючим потребам агровиробників. Інвестиції повинні використовуватися стратегічно не лише для того, щоб допомогти досягти довоєнного рівня виробництва, але й для більш глибокої якісної трансформації сектору, який має амбіції стати рівноправною частиною сім'ї ЄС. Інституції ЄС, державні інвестори та громадянське суспільство повинні об'єднати зусилля для вивчення шляхів відновлення та переорієнтації сільськогосподарської моделі країни.

Нова аграрна політика, яка є частиною Плану відновлення України, визначає пріоритетні напрями відновлення до 2032 р., а також деталі очікуваних джерел фінансування. У документі визначено очікування щодо залучення міжнародних фінансових інституцій до таких проєктів, як «зелене зростання» для агропродовольчого сектору, картографування територій та розвиток інфраструктури для геопросторових даних, просторове планування територій громад. Підтримка малих фермерів, прозорість та сталість мають бути в центрі цих зусиль, і це повинно бути на першому місці в будь-якому порядку денному. Декарбонізоване та децентралізоване виробництво, здатне адаптуватися до зміни клімату, є менш вразливим та більш гнучким як для України, так і для глобальної продовольчої безпеки [18].

У подальшому завданнями для держави у розвитку аграрної політики залишається низка ключових питань, рішення яких знизить ризики для сектору АПК та підвищить економічні показники виробництва та профільних підприємств: сприяння аграріям з боку держави; запровадження грантових та донорських програм за сприяння міжнародних партнерів для відновлення тваринництва; збільшення термінів дії зернової ініціативи, контроль за її виконанням; питання імпорту мінеральних добрив [17].

Висновки. Гострими викликами для держави у процесі євроінтеграції АПК залишаються прискорення інтеграції вимог ЄС у виробництво в Україні, допомога у розвитку стійких агропродовольчих систем та покращення екосистемних послуг в сільській місцевості, інтеграція заходів з відновлення пошкоджених земель деокупованих територій України шляхом комплексної оцінки забруднення та

консервацією земель на найбільш забруднених територіях, забезпечення доступу громадськості до інформації про ринок землі, в тому числі щодо ефективного контролю та запобігання ризикам концентрації земель, а також створення сприятливих умов для малих та середніх підприємств для купівлі землі як основної умови їх сталого розвитку.

У перспективі цілями державної аграрної політики у процесі відновлення та євроінтеграції є наступні напрями: надання прямої фінансової підтримки фермерам шляхом диверсифікації сільськогосподарського виробництва та створення продовольчо-енергетичних систем; стимулювання екологічної та соціальної сталості продовольчих систем в Україні відповідно до Європейського зеленого курсу; розвиток потенціалу інституцій, пов'язаних із забезпеченням кліматично стійкого відновлення; допомога фермерам у розумному використанні коштів, виділених на підготовку до вступу в ЄС, з метою інтеграції аграрного сектору України в систему ЄС.

Список використаних джерел:

1. Божидай І.І. Агропромисловий комплекс України: структура та основні поняття. *Агросвіт*. 2019. № 21. С. 107–113.
2. Дергалюк М.О. Підходи щодо визначення сутності поняття «агропромисловий комплекс». *Економіка та держава*. 2018. № 5. С. 34–37.
3. Іванова Г.С. Агропромисловий комплекс України – об'єкт адміністративно-правового регулювання: проблемні питання. *Право та інновації*. 2018. № 1(21). С. 45–51.
4. Арбузова Т.В., Панасюк В.І. Формування публічного характеру державної аграрної політики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 6. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2105> (дата звернення: 25.03.2023). DOI: 10.32702/2307-2156-2021.6.32
5. Петлюк Л.О., Медведкова Н.С. Державна підтримка у забезпеченні розвитку аграрного сектору економіки України. *Економіка та держава*. 2021. №2. С. 105–111.
6. Шатило О. Державна аграрна політика як елемент забезпечення національних інтересів України. *Літопис Волині*. 2021. № 25. С. 148–154.
7. Краус Н.М., Краус К.М., Манжура О.В. Фермерство і аграрні підприємства в контексті реалізації стратегічних цілей євроінтеграції та цифровізації економіки України. *Європейський науковий журнал економічних та фінансових інновацій*. 2023. №2(12). С. 46–64.
8. Курман Т.В. Аграрне право і законодавство України: синергічні засади й перспективи розвитку в умовах глобальних загроз. *Аграрне та земельне право України: сучасна парадигма і перспективи розвитку*: колект. моногр. / за ред. А.П. Гетьмана та Т.В. Курман. Харків: Юрайт, 2022. С. 10–37.
9. Орлова Н.С. Публічне управління у регіональній та економічній євроінтеграції. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 11(25). С. 170–177.
10. Томашук І., Томашук І. Розвиток сільських територій України з урахуванням євроінтеграційного поступу держави. *Управління змінами та інновації*. 2023. №7. С. 40–49.
11. Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи. Київ: Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, 2022. 132 с.
12. Підсумки роботи Комітету з питань аграрної та земельної політики за 2023 р. Верховна Рада України. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/245537.html (дата звернення: 25.12.2023).
13. Народні депутати України – члени Комітету з питань аграрної та земельної політики провели онлайн зустріч з колегами Комісії з питань сільського господарства, лісового господарства, харчової промисловості та специфічних послуг Палати депутатів Парламенту Румунії. Комітет Верховної Ради України з питань аграрної та земельної політики. URL: <https://komagropolit.rada.gov.ua/> (дата звернення: 25.12.2023).

14. На шляху до європейської інтеграції: дослідження наявних проєктів та потреб зацікавлених сторін в Україні. Київ: ГО «Український центр європейської політики», 2023. 36 с.
15. Analytical Report following the Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union: Final commission staff working document. Brussels: European commission, 2023. 67 p.
16. План відновлення України: сильні та слабкі сторони. Lv.ua: дорослий погляд на світ. URL: https://lv.ua/blog/tetiana_bohdan/526637_plan_vidnovlennya_ukraini_silni.html (дата звернення: 25.12.2023)
17. Агропромисловий комплекс України, огляд ніші та реалії сьогодення. Команда YC.Market. URL: <https://blog.youcontrol.market/aghropromislovii-kompleks-ukrayini-oghliad-nishi-ta-riealiyi-soghodiennia/> (дата звернення: 25.12.2023)
18. Сільське господарство: пріоритети сталих інвестицій для сприяння відновленню України. Центр екологічних ініціатив «Екодія». URL: https://ecoaction.org.ua/sh-priorytety-stalykh-investytsij.html#_ftnref1 (дата звернення: 25.12.2023)

References:

1. Bozhydai, I.I. (2019). Ahropromysloviy kompleks Ukrainy: struktura ta osnovni poniattia [Agro-industrial complex of Ukraine: structure and basic concepts]. *Ahrosvit – Agroworld*, 21, 107–113 [in Ukrainian].
2. Derhaliuk, M. O. (2018). Pidkhody shchodo vyznachennia sutnosti poniattia «ahropromysloviy kompleks» [Approaches to defining the essence of the concept of «agro-industrial complex»]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 5, 34–37 [in Ukrainian].
3. Ivanova, H.S. (2018). Ahropromysloviy kompleks Ukrainy – ob'ekt administratyvno-pravovoho rehuliuвання: problemni pytannia [Agro-industrial complex of Ukraine – an object of administrative and legal regulation: problematic issues]. *Pravo ta innovatsii – Law and innovation*, 1(21), 45–51 [in Ukrainian].
4. Arbuzova, T.V., & Panasiuk, V.I. (2021). Formuvannia publichnoho kharakteru derzhavnoi ahrarnoi polityky [Formation of the public nature of state agrarian policy]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, 6. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2105> [in Ukrainian].
5. Petliuk, L.O., & Miedviedkova, N.S. (2021). Derzhavna pidtrymka u zabezpechenni rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy [Government support in ensuring the development of the agrarian sector of the economy of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state*, 2, 105–111 [in Ukrainian].
6. Shatylo, O. (2021). Derzhavna ahrarna polityka yak element zabezpechennia natsionalnykh interesiv Ukrainy [Government agrarian policy as an element of ensuring national interests of Ukraine]. *Litopys Volyni – Chronicle of Volyn*, 25, 148–154 [in Ukrainian].
7. Kraus, N.M., Kraus, K.M., & Manzhura, O.V. (2023). Fermerstvo i ahrarni pidpriemstva v konteksti realizatsii stratehichnykh tsilei yevrointehratsii ta tsyvrovizatsii ekonomiky Ukrainy [Farming and agrarian enterprises in the context of implementation of strategic goals of European integration and digitalization of the economy of Ukraine]. *Yevropeyskyi naukovyi zhurnal ekonomichnykh ta finansovykh innovatsii – European Scientific Journal of Economic and Financial Innovations*, 2(12), 46–64 [in Ukrainian].
8. Kurman, T.V. (2022). Ahrarne pravo i zakonodavstvo Ukrainy: synerhitychni zasady y perspektyvy rozvytku v umovakh hlobalnykh zahroz [Agrarian law and legislation of Ukraine: synergistic principles and development prospects in conditions of global threats]. *Ahrarne ta zemelne pravo Ukrainy: suchasna paradyhma i perspektyvy rozvytku – Agrarian and land law of Ukraine: modern paradigm and development prospects*. A.P. Hetman, & T.V. Kurman (Ed.). Kharkiv: Yurait [in Ukrainian].

9. Orlova, N.S. (2023). Publichne upravlinnia u rehionalnii ta ekonomichnii yevrointehratsii [Public administration in regional and economic European integration]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii – Scientific innovations and advanced technologies*, 11(25), 170–177 [in Ukrainian].
10. Tomashuk, I., & Tomashuk, I. (2023). Rozvytok silskykh terytorii Ukrainy z urakhuvanniam yevrointehratsiinoho postupu derzhavy [Development of rural areas of Ukraine taking into account the country's European integration progress]. *Upravlinnia zminamy ta innovatsii – Change management and innovation*, 7, 40–49 [in Ukrainian].
11. *Ukraine on the way to the EU: realities and prospects* (2022). Kyiv: Oleksandr Razumkov Ukrainian Center for Economic and Political Research [in Ukrainian].
12. Pidsumky roboty Komitetu z pytan ahrarynoi ta zemelnoi polityky za 2023 rik [Results of the work of the Committee on Agrarian and Land Policy for 2023]. (n.d.). *rada.gov.ua*. Retrieved from https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/245537.html [in Ukrainian].
13. Narodni deputaty Ukrainy – chleny Komitetu z pytan ahrarynoi ta zemelnoi polityky provely onlain zustrich z kolehamy Komisii z pytan silskoho hospodarstva, lisovoho hospodarstva, kharchovoi promyslovosti ta spetsyfichnykh posluh Palaty deputativ Parlamentu Rumunii [People's deputies of Ukraine - members of the Committee on Agrarian and Land Policy held an online meeting with colleagues of the Commission on Agriculture, Forestry, Food Industry and Specific Services of the Chamber of Deputies of the Parliament of Romania]. (n.d.). *komagropolit.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://komagropolit.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
14. *On the way to European integration: research of existing projects and needs of interested parties in Ukraine* (2023). Kyiv: NGO «Ukrainian Center for European Policy» [in Ukrainian].
15. Analytical Report following the Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union: Final commission staff working document (2023). Brussels: European commission [in English].
16. Plan vidnovlennia Ukrainy: sylni ta slabki storony [Ukraine's Recovery Plan: Strengths and Weaknesses]. (n.d.). *lb.ua*. Retrieved from https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/526637_plan_vidnovlennya_ukraini_silni.html [in Ukrainian].
17. Ahropromyslovyi kompleks Ukrainy, ohliad nishi ta realii sohodennia [The agro-industrial complex of Ukraine, an overview of the niche and today's realities]. (n.d.). *blog.youcontrol.market*. Retrieved from <https://blog.youcontrol.market/aghropromislovii-kompleks-ukrayini-oghliad-nishi-ta-rieliyi-soghodiennia/> [in Ukrainian].
18. Silske hospodarstvo: priorytety stalykh investytsii dlia spriyannia vidnovlenniu Ukrainy [Agriculture: priorities for permanent investments to promote the recovery of Ukraine]. (n.d.). *ecoaction.org.ua*. Retrieved from https://ecoaction.org.ua/sh-priorytety-stalykh-investytsij.html#_ftnref1 [in Ukrainian].

Подано до редакції 3.01.24 р.
Прийнято до друку 5.02.24 р.